

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
 — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoßmann τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — K. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Mich. Τσαμαδός. — X. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Böhni διδάχτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Pav. Κανελλόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Iωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ»

1931

Ε.Υ.Δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΙΩΜΑΤΑ

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟ¹ ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΔΕΟΦΡΟΥΛΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ή. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΓΙΡΗΣ

«Ο, τι χαρακτηρίζει κατ' ἄρχην τὸ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφρασθὲν «Θεμελιῶδες» κοινωνιολογικὸν ἔργον τοῦ Ἐλευθεροπούλου^{*} εἶναι ἡ διέπουσα τοῦτο ἰδέα, ὅτι πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ λεγόμενον «καταδεικνύεται», ἔστω καὶ ἐὰν δὲν «ἀποδεικνύεται». Ἀπὸ τῆς πρώτης σελίδος τοῦ ἔργου του ὅμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀξιωματικῶς. Καὶ ὅτι περιεργότερον: ἔχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι βασίζεται ἐπὶ ἐπιχειρημάτων καὶ ὅτι ἀποδεικνύει. Κάθε δεύτερος στίχος τοῦ συγγράμματός του περιλαμβάνει τὴν ἥκιστα μετριόφρονα ἐκφρασιν «ἄπως κατέδειξα». Ἀπὸ τῆς τρίτης σελίδος τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ἔργου του, ἐν ᾧ ἀναμένει τις ἐπιχειρηματολογίαν καὶ ἀνάλυσιν, παραπέμπεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς ὅσα «κατέδειξεν» ἀνωτέρῳ. Εἰς μάτην ἀναζητεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅσα «ἔδειξεν» ὁ συγγραφεὺς. Όμολογῶ, ὅτι ἀναγιγνώσκων τὸ βιβλίον τοῦ Ἐλευθεροπούλου, διερωτῶμαι διαρκῶς: ποῦ ἔδειξεν ἐπὶ τέλους ὁ συγγραφεὺς ὅσα ὑποτίθεται καὶ ὅσα ἐπιμένει, ὅτι κατέδειξεν «ἀνωτέρῳ»; Μήπως εἰς τὸ «ἔξωφυλλον» τοῦ βιβλίου;

«Ο κακὸς καὶ ἐστερημένος ὅχι μόνον μεθοδικότητος, ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας τρόπος, καθ' ὃν ἐκφράζει τὰς γνώμας του ὁ Ἐλευθερόπουλος, κατηγγέλθη ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην γερμανικὴν ἔκδοσιν τῆς «κοινωνιολογίας» του ὑπὸ γερμανοῦ ἐπιστήμονος,

* «Ο κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων (Ἀρχή, ἔξελιξις καὶ φύσις αὐτοῦ), ἐκ τῶν ἔργων τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1930.

τακτικοῦ καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ὑπὸ τοῦ *Paul Barth*, εἰς τὸν δποῖον ὅφελει ἡ κοινωνιολογία τὴν μόνην ἀρτίαν (ἄν καὶ παλαιωθεῖσαν ἥδη κατ' ἀνάγκην) ἴστορικὴν καὶ κοιτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς γενέσεως καὶ ἔξελίξεώς της. Ἐλάχιστοι βεβαίως εἶναι οἱ ἀσχοληθέντες ἔξω περὶ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ 'Ελευθεροπούλου. Οἱ πλεῖστοι ἔχοιναν δρθότερον νὰ ἀποσιωπήσουν τὴν ὑπαρξίαν τῆς. "Οπως θὰ ᾖδωμεν, ἀναλύοντες αὐτὴν λεπτομερῶς, ἡ τακτικὴ τῆς ἀποσιωπήσεως ἥτο ἡ μᾶλλον ἐπιβεβλημένη εἰς χώρας, ὅπου τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν δὲν διέτρεχε κίνδυνον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς. Μήπως θέμως καὶ οἱ δπωσδίποτε ἀπασχοληθέντες μὲ τὴν «κοινωνιολογίαν» τοῦ 'Ελευθεροπούλου, ἀπησχολήθησαν μὲ αὐτὴν διὰ νὰ ἔπαινέσουν τὸν συγγραφέα; Οἱ περισσότεροι ἔξι αὐτῶν ώμηλησαν πεψὲν 'Ελευθεροπούλου μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τῶν ἐπεμβάσεων αὐτοῦ. Όμολογῶ, ὅτι δὲν γνωρίζω βιβλίον ἀγνοηθὲν ἢ κατακριθὲν τόσον, δσον ἔχει ἀγνοηθῆ ἢ κατακριθῆ ἡ «κοινωνιολογία» τοῦ 'Ελευθεροπούλου. Ο *Paul Barth* τονίζει, ὅτι ἐμνημόνευσε ταύτην μόνον διὰ νὰ «διαμαρτυρηθῇ» ἐναντίον τῆς (Πρβλ. *Paul Barth*, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, I, Leipzig 1922, σ. 305).

«Τὸ ὅλον» (τοῦ ἔργου τοῦ 'Ελευθεροπούλου) «ἀποτελεῖ συγκεχυμένην καὶ τελείως ἐρασιτεχνικὴν φλυαρίαν, ἐκ τῆς ὅποίας οὐδαμοῦ ἀνακύπτει βαθυτέρα τις γνῶσις». Η παρατήρησις αὗτη τοῦ *Barth* δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ως ὑπερβολική. Η ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλο ἔργον τοῦ 'Ελευθεροπούλου γενομένη παρατήρησις τοῦ *Barth*, ὅτι «ἡ σειρὰ τῶν σκέψεων εἶναι τόσον συγκεχυμένη, ώστε μοιάζει σὰν νὰ τσαλαβούταγχ κανεὶς μέσα σὲ βιοῦρκο» (*Barth*, ορ. cit., σ. 693), ισχύει καὶ ως πρὸς τὴν «κοινωνιολογίαν» τοῦ "Ἐλληνος συγγραφέως. Κριτικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ ἔργου τούτου σοβαρὰ καὶ ἐπιστημονικὴ δὲν είναι σχεδὸν δυνατή. "Οσον ἀφορᾶ τὰς θεωρίας ἄλλων, τὰς ὅποίας μνημονεύει ὁ 'Ελευθερόπουλος, αὗται ἐκτίθενται κατὰ τρόπον τελείως ἐσφαλμένον καὶ συγκεχυμένον. Τοῦτο τονίζεται καὶ ὑφ' ἐνὸς ἐκ τῶν γεωτέρων κριτικῶν του, τοῦ *Alfred Peters*, δ ὅποῖος μάλιστα προσθέτει, ὅτι τὸν 'Ελευθερόπουλον διακρίνει πλήρης ἔλλειψις μεθοδολογικῆς προπαιδείας (Πρβλ. *Kölner*

Vierteljahrsshefte für Soziologie, 3. Jahrg., Heft 2/3, 1923 σ. 188). "Οσον ἀφορᾷ τέλος τὰ ὑπ' αὐτοῦ τούτον τοῦ Ἐλευθεροπούλου εἴτε εἰς ἀντίκρους εἰναὶ θεωριῶν, εἴτε αὐτοτελῶς λεγόμενα, περὶ αὐτῶν εἴναι ἀδύνατον νὰ διατυπωθῇ κρίσις ἀνταποκριτομένη πλήρως εἰς τὴν πραγματικότητα. Πρόκειται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἢ περὶ κοινοτοπιῶν ἢ περὶ συγκεχυμένων φράσεων, τῶν ὅποιων μάλιστα προηγουμένων ἐκφράσεις, ὡς αἱ ἀκόλουθοι: «Ἄλλ' ὅμως ἔγῳ . . .», «Ἐγὼ δὲ ἀπεναντίας καθώρισα. . .» καὶ οὕτω καθ' ἔξῆς.

Περὶ τοῦ τρόπου ἐν γένει, καθ' ὃν γράφει ὁ Ἐλευθερόπούλος, δικαδὴ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συμπεριφέρεται οὗτος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρὸς τὴν λογικήν, μαρτυροῦν σαρῶς αἱ κατωτέρω φράσεις αὐτοῦ:

«Ἡ πρώτη τῶν λογικῶν δινατῶν τούτον ἐκδοχῶν πρέπει νὰ ἔννοηθῇ δρθῶς: ὁ ἀνὴρ ἔξιρχετο πρὸς ζῆτισιν γυναικὸς προϊπόθετει ἐν πρώτοις ὅχι ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ περιοχῇ, ὅπως π. χ. ὁ γάτος» (*Ἐλευθεροπούλου*, σ. 29).

«Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν διήγησιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Καῖην ἐρωτώμενος δῆθεν ἀπὸ τὸν θεὸν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του ἀπαντᾷ, οὕτως εἰπεῖν «μήπως εἴμαι φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου;» τὸ δὲ ψεῦμα τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔξελεγχθῇ τότε ἀπὸ ἀνθρώπους» (*Ἐλευθεροπούλου*, ορ. cit., σ. 45 κ. ἕ.).

«. . . ἔως ὃτου αὐτὸς πραγματοποιήσῃ τοῦτο εἴναι ὑποκείμενον καταγέλωτος ἐκ μέρους τῶν γραιῶν. . .» (*Ἐλευθεροπούλου*, ορ. cit., σελ. 60, ὑποσημ. 1.).

«Οὕτω δὲ λαμβανομένων ὑπ' ὄφιν τῶν δύο συστατικῶν μερῶν τῆς ἔννοίας τῆς κοινωνικῆς ὅμιδος καταφαίνεται ὅτι κοινωνικὴ ὅμις εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων, ἐνωμένων πρός τινα σκοπόν, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐνεργείας, ἐν καιρῷ ἐνεργείας, ἐν ἐνεργείᾳ. . .» (*Ἐλευθεροπούλου*, ορ. cit., σελ. 75).

«Ἡ πνευματικὴ ἔξέλιξις τῆς κοινωνίας εἶναι, ὅπως ἔλεγον, οὕτως εἰπεῖν ἡ ἀτμόσφαιρα, ἐντὸς τῆς ὅποίας ζῇ (ὑφίσταται) ἢ ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ (νὰ ἔζῃ) ὁ κοινωνικὸς βίος» (*Ἐλευθεροπούλου*, ορ. cit., σ. 90).

Τοιούτων φράσεων βρίθει διλόκληρον τὸ σύγγραμμα τοῦ *Ἐλευθεροπούλου*. "Ισως παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ "Ἐλλην κοινωνιολόγος, Ζήσας

ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἐλησμόνησε τὴν μοτοιζάν του γῆδσαν. Δυστυχῶς καὶ περὶ τῆς «γερμανικῆς του», εἰς τὴν διποίαν ἔχον γραφῆ τὰ περισσότερα τῶν ἔργων του, διετυπώθησαν κρίσις, αἱ διποίαι οὐδόλως κολακεύουν τὸν συγγραφέα. Ὁ *Paul Barth* γράφει, ὅτι δὲ Ἐλευθερόπονλος «κακομεταχειρίζεται» τὴν γῆδσαν καὶ τὴν δρθιογραφίαν τῶν ὄνομάτων μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε ἀντιλαμβάνεται τις ὁμέσως ὅτι ἡ σχέσις του πρὸς τὴν γῆδσαν καὶ πρὸς τῷ φύγοντας εἶναι μόνον «έξωτερική» (*Barth*, op. cit., σελ. 303).

Ἐξ τῶν μέχρι τοῦτο λεχθέντων ἔξαγεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τις σοβαρὰν κριτικὴν τοῦ ἔργου τοῦ Ἐλευθεροπούλου. Δὲν εἶναι π.χ. δυνατὸν νὰ ἀναζητηθῇ ἡ κατεύθυνσις, ἵτις διέπει τὸν συγγραφέα. Ἡ μέχρι τοῦτο διαρρεύσασα ἴστορία τοῦ πνεύματος δὲν χρησιμεύει εἰς τὸν Ἐλευθερόπονλον, Οὗτος δὲν ἀπορρίπτει ἀπλῶς (καὶ δὴ μὲ στόματον) τὸν *Πλάτωνα* («τὸν Πλάτωνα τοῦ παραδείγματός μου», ὅπως συλλαμβάνεται ἱέγων εἰς τὰς πρώτας σελίδας τοῦ βιβλίου του), τὸν *Kant* καὶ ἐν γένει τοὺς ἰδεοκρατικῶς προσανατολισμένους ἔρευνητάς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀντίθετον ὅδὸν ἀκολουθήσαντας. «Οσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν σχέσιν του πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας φιλοσόφους, ταῦτην περιέγραψεν δὲ *Wilhelm Andreea*, κρίνων ἄλλο ἔργον αὐτοῦ, ὡς ἔξης:

«Ο Ἐλευθερόπονλος (Die Philosophie und die sozialen Zustände des Griechentums, Zürich 1915) στερεῖται ἀσφαλῶς φιλοσοφικῆς βάσεως, ἐπιδεικνύει δῆμος ἴδιαιτέρων τίνα αὐταρέσκειαν εἰς τὸ νὰ παριστῇ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους ὡς φιλοσόφους καὶ ἐστερημένους πάσις κρίσεως ἥλιθίους» (Προβλ. *Platons*, Staatsschriften, übersetzt von *Wilhelm Andreea*, Einleitung, 2. Teil, σ. 5).

Ἄλλος κριτικὸς τοῦ Ἐλευθεροπούλου, ὁ *Julius Beloch* παρατηρεῖ, ὅτι δὲ Ἑλλην κοινωνιολόγος «δὲν ἔνοησεν ἀκόμη, ὅτι ἐπιστημονικὸς ὑλισμὸς καὶ ὑλισμὸς εἰς τὴν κοινὴν (χυδαίαν) ἔννοιαν τῆς λέξεως (im vulgären Sinne des Wortes) εἶναι δύο πράγματα θεμελιωδῶς διάφορα» (Προβλ. *Julius Beloch*, ἐν «Zeitschrift für Sozialwissenschaft», II Jahrgang, Berlin 1899, σ. 227).

Ταῦτα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς. Ἡδη ἂς ἔξετάσωμεν σελίδα πρὸς

σελίδα τὸ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταφρασθὲν θεμελιῶδες κοινωνιολογικὸν σύγγραμμα τοῦ Ἐλευθεροπούλου καὶ ἡς ἵδωμεν, τὶ σημαίνει τοῦτο διὰ τὴν ἐπιστήμην.

* *

Εἰς αὐτὴν ταύτην τὸν πρώτην σελίδα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ δὴ εἰς τὰς δύο πρώτας φράσεις αὐτῆς διατυπώνει ὁ συγγραφεὺς νοήματα, τὰ δποὶ ἐπιβάλλουν ἐπιφύλαξιν καὶ κριτικὴν ἀντιμετώπισιν. «Οἱ ἀνθρωποι (λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος) — καὶ μόνον περὶ τούτων πρόκειται ἐνταῦθα — ζοῦν διοῦ ὠργανωμένοι εἰς μεγάλας ἢ μικρὰς ἐνότητας. Τοιαύτην ἐντύπωσιν ἔχει τις, οὗτος εἰπεῖν ἰστάμενος ἔξω τῶν ἐνοτήτων τούτων, τούλαχιστον κατὰ πρώτην ὅψιν, παρατηρῶν μίαν οἷανδήποτε τοιαύτην ἐνότητα». Πρῶτον: ἢ ἐντύπωσις, περὶ ἣς διηλεῖ ὁ Ἐλευθερόπουλος, δημιουργεῖται καὶ χωρὶς νὰ πηδήσῃ τις ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Δεύτερον: «ἐντύπωσις» δὲν δημιουργεῖται εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν συνείδησιν ἔκείνου, ὃστις ἰσταται. «πράγματι» καὶ ὅχι ἀπλῶς «οὗτος εἰπεῖν» ἔξω τῆς κοινωνίας. "Ετι διλιγότερον εἶναι δυνατὸν νὰ διμιλήσῃ τις ἐν σχέσει πρὸς τὸν «οὗτος εἰπεῖν ἰστάμενον» περὶ «πρώτης ὅψεως».

Εἰς τὴν σελίδα 2 γράφει ὁ Ἐλευθερόπουλος: «Ἐννοεῖται οἴκοθεν — διότι τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἕνα μέρος τοῦ προβλήματος περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς συνθέσεως τῆς κοινωνίας — ὅτι ἐνταῦθα θὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρωπίνου κοινωνικοῦ βίου ἢ μᾶλλον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας». Τὸ ἐν τῇ φράσει ταύτη λεγόμενον δὲν ἐννοεῖται διόλου «οἴκοθεν». Τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ διαδραματίσῃ τὸ πρόσωπον τοῦ προφήτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ «οἴκοθεν». Ο Saint-Simon καὶ ὁ August Comte, ὁ Karl Marx καὶ τόσοι ἄλλοι, οἱ δποῖοι προσεπάθησαν νὰ προΐδουν «ἐπιστημονικῶς» τὸ μέλλον, δηλαδὴ νὰ ἔξαγάγουν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ παρελθόντος συμπεράσματα ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέλλον, ἔθεωρισαν καθῆκον αὐτῶν νὰ στηρίξουν τὸ τόλμημά των ἐπὶ σειρᾶς ὀλοκλήρους ἐπιχειρημάτων. Τὸ νὰ χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ἐπιστήμων σοθαρὸς «οἴκοθεν» ὡς προφήτην εἶναι πρωτάκουστον!

Εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα 2, ὅμιλῶν ὁ Ἐλευθερόπουλος περὶ τῆς

μεθόδου τῆς ἐρεύνης του, λέγει, ὅτι «ἡ μέθοδος πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματός μου εἶναι ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ ἐπαγωγή». Δὲν γνωρίζομεν, πῶς πρέπει νὰ ἔξηγηθῇ ἡ φράσις αὐτῇ. Ἐὰν μὲν θεωρῇ ὁ Ἐλευθερόπουλος τοὺς ὄρους «ἀνάλυσις» καὶ «ἐπαγωγὴ» ως ταῦτοσήμους, σφάλλει, διότι ἡ λογικὴ μεταχειρίζεται τοὺς ὄρους τούτους πρὸς χαρακτηρισμὸν δύο ἀντιθέτων πρὸς ἄλληλας μεθόδων. Ἐὰν γνωρίζῃ ὁ Ἐλευθερόπουλος τοῦτο, τότε περιττολογεῖ, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι πράγματι «οἶκοθεν» γνωστόν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρεύνα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ εἰ μὴ τὰς δύο μόνας ὑπὸ τῆς λογικῆς ἀναγνωρίζομένας μεθόδους, τουτέστι τὴν ἐπαγωγὴν (ἢ σύνθεσιν) καὶ τὴν ἀνάλυσιν (ἢ ἀπαγωγὴν). Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐλευθεροπούλου λεγόμενα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπὸ αὐτοῦ ἀκολουθουμένην μέθοδον ἐρεύνης, συγκεκριμένως ἡ «κριτική», τὴν δποίαν νομίζει, ὅτι ἀσκεῖ κατὰ τῶν «ἀνθρωπολογούντων, ἔθνολογούντων, οἰκονομολογούντων κτλ.» κοινωνιολόγων (σελ. 3 κ. Ἑ), ἀποτελοῦν κοινοτοπίας, αἱ δποῖαι ἐμφανίζονται μάλιστα πλήρως παρεφθαρμέναι. «Ἄλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι» γράφει κατὰ λέξιν ὁ Ἐλευθερόπουλος, «ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ δῆθεν μέθοδοι εἶναι θεωρητικαὶ κατασκευαί. Ἰδοὺ δὲ διατί, ἀλλ᾽ ὅμως δὲν θὰ ἐπαναλάβω ὅτι ἐλέχθη ὑπὲρ ἣν κατὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τάσεως. Ἐξαίρω μόνον τοὺς κυριωτέρους λόγους κατὰ τούτων τῶν δῆθεν μεθόδων». Θὰ ἥτο προτιμότερον, ἐὰν «ἐπανελάμβανεν» ὁ Ἐλευθερόπουλος (πάντως: ὁρθῶς) ὅτι «ἐλέχθη ἥδη». «Ο, τι «ἔξαίρει» οὗτος, θὰ ἥτο προτιμότερον, ἐὰν ἀπεσιωπᾶτο. Τὴν κριτικὴν τοῦ Ἐλευθεροπούλου ἐγκαίνιαζει ἡ ἔξῆς φράσις: «Ἐγὼ δηλαδὴ εἴμαι τῆς γνώμης ὅτι ἔκειναι αἱ λεγόμεναι μέθοδοι πρὸς κατανόησιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων εἶναι κυρίως κατασκευαὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐκ μιᾶς ὠρισμένης ἀπόψεως». Όμολογοῦμεν, ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ δρμάται τις ἔξι ἀπόψεως ὠρισμένης (ἴστω καὶ ἐσφαλμένης) παρὰ ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσις ἀπόψεως, ἐλλείψεως, ἢ δποία ἐν πάσῃ περιπτώσει διακρίνει τὸν συγγραφέα. Ἐν συνεχείᾳ ἐπιτίθεται δι᾽ ἐλαχίστων συγκεχυμένων φράσεων ὁ «Ἐλλην κοινωνιολόγος καὶ κατὰ δύο ἄλλων κατευθύνσεων: ἔκείνης, ἢ δποία θεωρεῖ τὸν κοινωνικὸν βίον ὡς προϊὸν τῆς «ἄλληλενεργείας τῶν ἀνθρώπων» καὶ ἔκείνης,

ἡ δποία χαρακτηρίζει τὴν κοινωνίαν ὡς πνευματικὴν δλότητα. Ὁ Ἐλευθερόπουλος δὲν καταδέχεται νὰ ὀνομάσῃ ὄνοματὰ καὶ νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, ποῖοι οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν πρώτην καὶ ποῖοι τὴν δευτέραν κατεύθυνσιν. Φαντάζομαι, ὅτι θὰ ἔχῃ ὑπ’ ὅψιν του ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην κατεύθυνσιν τοὺς *Georg Simmel*, *Leopold von Wiese* καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἐν Ἀμερικῇ ἀναπτυχθέντος «*Behaviorism*», ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν δευτέραν κατεύθυνσιν χρίως τὸν *Othmar Spann* (ἴσως δὲ καὶ τὸν *Emile Durkheim*). Ὅμολογῶ, ὅτι ὁ Ἐλευθερόπουλος θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ «κατὰ πρόσωπον» τοὺς ἀντιπάκους του, χωρὶς νὰ μηδενὶ ἀντινύμως καὶ νὰ διαστρευλώνῃ αὐθαιρέτως τὰς θεωρίας των. Εὰν ἔπραττε τοῦτο, θὰ ἐδυσκολεύετο κάπως περισσότερον εἰς τὸ νὰ τοὺς ἀντικρούσῃ.

Ως συμπέρασμα τῆς κριτικῆς, τὴν δποίαν ἀσκεῖ ἡ μᾶλλον ὑποτίθεται, ὅτι ἀσκεῖ ὁ Ἐλευθερόπουλος κατὰ τῶν ἄλλων κοινωνιολόγων, ἐμφανίζεται τὸ ἔξῆς: «"Οπε παρεγγωρίσθη ἡ μόνη ἀλλήθεια, αὗτη: τὸ μόνον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς γνωστὸν εἶναι, ὅτι οἱ ἀνθρωποι ζοῦν δικιοῦ ὠργανωμένοι καὶ ὅτι ἡ τοιαύτη συμβίωσις ὄνοματίζεται κοινωνία» (σ. 6 καὶ 7). Ὅτι μοὶ ἐπιτρέψῃ ὁ Ἐλευθερόπουλος νὰ πληροφορήσω συμπληρωματικῶς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ βιβλίου του, ὅτι ὁ Ἑλλην «κοινωνιολόγος» κακολογεῖ τοὺς συναδέλφους του, διότι οὗδεὶς παρεγγόρισεν ἐκεῖνο, τὸ δποῖον ἐμφανίζει οὗτος ὡς προϊὸν τῆς ἴδιας αὐτοῦ ἐρεύνης. «Ολοι ἐγνώριζον καὶ γνωρίζουν, ὅτι «οἱ ἀνθρωποι ζοῦν δικιοῦ ὠργανωμένοι» καὶ ὅτι ἡ τοιαύτη συμβίωσις, δηλαδὴ ἡ κοινωνία, ὄνοματίζεται κοινωνία!

Εἰς τὴν σελίδα 9 γράφει ὁ Ἐλευθερόπουλος: «"Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐπαγωγὴ ἔχει ἔνταῦθα ἴδιαζουσαν μορφήν. Πρέπει νὰ γίνῃ ἀνάλυσις τοῦ ἀνθρωπίνου κοινωνικοῦ βίου». Αἱ φράσεις αὗται προϋποθέτουν ἄγνοιαν τῆς λογικῆς. Κρίνοντες ἀνωτέρω ὅσα εἴπεν ὁ Ἐλευθερόπουλος περὶ τῆς μεθόδου του, εἴπομεν, ὅτι δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν οὗτος συγχέῃ τὴν ἐπαγωγὴν πρὸς τὴν ἀνάλυσιν ἢ ἐὰν περιττολογῇ ἀπλῶς. Ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι καθαρά! Ὁ Ἐλευθερόπουλος ταῦταζει τὴν ἐπαγωγὴν πρὸς τὴν ἀνάλυσιν. Ἄρα: ἀγνοεῖ

τὴν λογικήν, ή ὅποια ἐμφανίζεται τὴν ἐπιμορφωγὴν διε τὴν ἀντίθετον ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἀνάλογην μέθοδον.

Ταῦτα περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ «Θεμελιόδους» κοινωνιού οὐκοῦ ἔργου τοῦ Ἐλευθεροπούλου. ^{ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΟΥ ΑΝΝΩΝΑΣ ΦΙΛΟΦΟΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΕΤΣΙΟΥ} Ήδη ἡς εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔξετασιν τοῦ ἐμφανιζομένην υπὸ τὸν πάτλον «ἀρχὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου» πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου τοῦ.

Εἰς τὴν ανακίδια 12 γράφει ὁ Ἐλευθερόπολος: «Ἐκ τούτον ἐπειδὴ λοιπάν ἄτι πρόβλημα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινωνικοῦ βίου (τῶν ἀνθρώπων) πρέπει νὰ λέσῃ τὴν ἐπομένην ἀκριβεστέραν διατύπωσιν: πός ἐγεννήθη καὶ ἀρχὴν τὸ κοινωνικὸν γένος; » Άλλοτε διετυπώστο τὸ πρόβλημα ἐπιριδιμένως συνεχεῖτο ἡ ἀρχὴ τῆς πολιτείας θεωρουμένη; ὡς τῆς πρώτης κοινωνικῆς ἐνότητος ἢ ἴγγονει τις λοιποὺς τὸ κοινωνικὸν γένος ἢ αὐθαιρέτως δὲν τὸ ἐλάμβανεν ὑπόψιν. ^{ΕΡΓΑΣΤΗΡΟΥ ΑΝΝΩΝΑΣ ΦΙΛΟΦΟΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΕΤΣΙΟΥ} Εννοεῖται δημος ὅτι ἐγὸν οὐκ ἀλλοι ἐντεῖθαι ὑπόψιν τὰς γνώμας τὰς ἐκφρασθείσας περὶ τῆς γενέσεως τῆς πολιτείας ἐπειδὴ οἱ συζητοῦντες ἐνόμιζον ὅτι δημολογίη περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινωνικοῦ βίου γενικῶς».

«Ἄς μοι ἐπιχρεωτῇ νὰ πληροφριθῆσθαι καὶ πᾶν τοὺς ἀναγνώστας, ὅτι ὁ Ἐλευθερόπολος ἀγνοεῖ δημος ἔχουν γραφεῖ ὑπὸ ἄλλων καὶ ἐμφανίζεται ἐαυτὸν πακῶς ὡς διατυπωθεῖται νέα πρόγματα. Εἶναι βεβαίως ἀληθες, ὅτι μέχρι τέλους αὐτοῦ τούτου τοῦ ΙΙ' αἰῶνος οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων ἐπιμότιζον τὴν κοινωνίαν πρὸς τὴν πολιτείαν. Τὴν κοινωνίαν ἐβλεπον οἵτοι μόνον ἢ κυρίως μέσῳ τῆς πολιτείας. Οἱ μόνον δὲ Πλάτων καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ιστορικῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ Machiavelli καὶ Bodin, Althusius καὶ Grotius, Hobbes καὶ Pufendorf ἐγνώσισαν τὴν κοινωνίαν κυρίως διὰ τῆς πολιτείας. Λότοι δημος οὐκανέγονται εἰς τὸ ἀπότερον παρελθόν, εἰς τὴν ἐπολιτήν, καθ' ἣν τὴν κοινωνιολογίαν ἐν γένει ἐπιδεμόνεις (καὶ τοῦτο διὰ λόγους ιστορικῶς σπουδαιοτάτους) ἡ πολιτειολογία. Πάντως ἡ διάκρισις τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς πολιτείας ἐγένετο πολὺ πρωτοῦ ἐμφανισθῆ ὁ Ἐλευθερόπολος. Η πρώτη σύλληψις αὐτῆς συνδέεται πρὸς τὰ ὄντα πατα τῶν Locke, Hume καὶ Rousseau. Ο Adam Smith καὶ οἱ φιλόσοφοι Kant καὶ Fichte συνέβασκον μετὰ τοῦτα ίδιαιτέρως εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς διακρίσεως ταύ-

της. "Υπάρχουν βεβαίως καὶ σήμερον τινές, οἵ δποῖοι, ἐὰν δὲν ταυτίζουν πλήρως τὴν κοινωνίαν πρὸς τὴν πολιτείαν, πάντως θεωροῦν τὴν κοινωνίαν ως μὴ δυναμένην νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ πολιτείας, δηλαδὴ ταυτίζουν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας. Δὲν ὑπάρχουν δμως ἄρα γε καὶ οἵ τὰ ἀντίθετα ἴσχυριζόμενοι." Ο Ἐλευθερόπουλος δὲν δικιλεῖ περὶ αὐτῶν, ἀλλ ἐμφανίζει τὸν ἕαυτόν του ως ἀνακαλύψαντα τὴν νέαν διατύπωσιν τοῦ προβλήματος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Ἐλευθερόπουλος δίδει εἰς τοὺς ἀναγνώστας του πληροφορίαν ἐσφαλμένην. "Οχι μόνον ὑπάρχουν (καὶ ὑπάρχουν ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων) οἵ τὰ ἀντίθετα ἴσχυριζόμενοι, ἀλλ ἀυτοὶ εἶναι μάλιστα καὶ οἵ περισσότεροι. Ἀρκοῦμαι εἰς τὸ νὰ ἀναφέρω τὸν ἐκλαϊκευτικώτερον καὶ καθ' ἀκολουθίαν γνωστότερον ὅλων: τὸν *Friedrich Engels*. Εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς πολιτείας, ὅχι μόνον δὲν ταυτίζει ὁ *Engels* τὴν καταγωγὴν τῆς πολιτείας πρὸς τὴν καταγωγὴν τῆς κοινωνίας ἐν γένει, ἀλλ ὅρμαται ἀκριβῶς ἐκ τῆς ἀντιθέτου θέσεως. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ ἐν σχέσει πρὸς πάντας ἐκείνους, οἵ δποῖοι ὑποστηρίζουν τὴν λεγομένην «ἔξωγενη» καταγωγὴν τῆς πολιτείας, δηλαδὴ τὴν θεωρίαν, καθ' ᾧ η πολιτεία ἐγεννήθη διὰ τῆς ὑποδουλώσεως λαοῦ τινος ὑπὸ τὸν νικήσαντα λαόν. Κοινωνία, κατὰ τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς θεωρίας ταύτης, ὑπῆρξε καὶ πρὸ τῆς πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας. Ἡ θεωρία περὶ τῆς «ἔξωγενοῦς» καταγωγῆς τῆς πολιτείας, ἀναγομένη εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν *Saint-Simon*, ὑποστηρίζεται σήμερον κυρίως ὑπὸ τοῦ *Franz Oppenheimer*. Ἀλλὰ μήπως ἀγνοεῖ ὁ Ἐλευθερόπουλος, μόνον αὐτούς; Ὁ Ἐλλην κοινωνιολόγος ἀγνοεῖ τὸν πατέρα τῆς γερμανικῆς κοινωνιολογίας, τὸν *Ferdinand Tönnies*, ὁ δποῖος ἐπίσης ὅχι μόνον δὲν ταυτίζει τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ συνδυάζει τὴν ἀντίθετον ἀκριβῶς ἐκδοχὴν πρὸς τὴν περίφημον περὶ «κοινότητος καὶ κοινωνίας» θεωρίαν του.

Εἰς τὴν σελίδα 17, ἀντιρούσθων ὁ Ἐλευθερόπουλος τὴν θεωρίαν περὶ τῆς πρωτογόνου ἐλευθερομειξίας, ἐπιτίθεται καὶ κατὰ τοῦ *Bachofen* καὶ λέγει συγκεκριμένως τὰ ἔξης: «Παρόμοιον εἶναι τὸ

σφάλμα τὸ μεθοδολογικὸν τοῦ *Bachofen*: βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ φαινομένου ὅτι τὰ τέκνα παρουσιάζονται κατ' ἀρχὴν κληρονομοῦντα κατὰ τὴν μητρικὴν γραμμήν, τὸ δποῖον ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ὀνομάσῃ «δίκαιον τῆς μητρὸς» (*Mutterrecht*), λέγει ὅτι τοῦτο δύναται νὰ ἔξηγηθῇ μόνον, ἐὰν παραδεχθῇ τις ὅτι ἀρχικῶς ἐπεκράτει τὸ ἔθιμον τῆς ἐλευθερομειξίας...». Δὲν θὰ ἔξετάσω ἐνταῦθα, ἐὰν, ἀντικρούων δὲν Ἐλευθερόπουλος τὴν Θεωρίαν περὶ τῆς πρωτογόνου ἐλευθερομειξίας, εὑρίσκεται ἡ ὅχι ἐν δικαίῳ. Θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω ἀπλῶς, ὅτι τὰ περὶ *Bachofen* ὑπ’ αὐτοῦ λεγόμενα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διατυπωθοῦν μὲ τόνον τόσον ἀπόλυτον. Ὁ *Bachofen* δὲν βασίζει τὴν περὶ ἐλευθερομειξίας Θεωρίαν του ἐπὶ τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπλῶς, τὸ δποῖον μνημονεύει δὲν Ἐλευθερόπουλος. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐλευθεροπούλου μνημονεύμενον ἐπιχείρημα δὲν χρησιμοποιεῖται κανέναν ὑπὸ τοῦ *Bachofen* ως «ἐπιχείρημα». Ὁ *Bachofen*, παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς πράγματι ἀξιοθαυμάστου ποιητικῆς δρμῆς του, λέγει, ὅτι αἱ γυναικες δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθοῦν τὸν ἔξευτελισμόν, τὸν δποῖον ὑφίσταντο ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς ἐλευθερομειξίας καὶ ἐπέβαλον τὴν αὐστηρὰν ἐν τῇ ζωῇ πειθαρχίαν, τῆς γυναικοκρατίας ἐμφανισθείσης ως προϊόντος τῆς συνειδητῆς ἀντιστάσεως τῆς γυναικὸς κατὰ τῆς ἐλευθερομειξίας. (Πρβλ. *J. J. Bachofen, Urreligion und Antike Symbole* (Reclam), I. σ. 90). Ὁ *Bachofen* μάλιστα ἐμφανίζει τὸ καθεστὼς τῆς ἐλευθερομειξίας ὅχι ἀπλῶς ως προηγηθὲν τῆς γυναικοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ως ἐπανελθὸν καὶ διασπάσαν ταύτην. Ἡ ὑπὸ τοῦ *Bachofen* δνομαζομένη «διονυσιακὴ» γυναικοκρατία ἀποτελεῖ, κατ’ αὐτόν, ὧσαύτως καθεστὼς ἐλευθερομειξίας. (Πρβλ. *Bachofen*, op. cit., I, σ. 104). Θὰ ἥτο ὅρθότερον, ἐὰν δὲν Ἐλευθερόπουλος ἐπεδείκνυε μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἔνων γνωμῶν. Τὸ ἔργον του ἄλλως τε δὲν θὰ ἔχανεν, ἀλλὰ θὰ ἐκέρδιζε μᾶλλον, ἐὰν ἦσχολεῖτο περισσότερον καὶ λεπτομερέστερον μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ὄλιγώτερον μὲ τὸν ἕαυτόν του. Ὅσα γράφει δὲν ἕδιος κατὰ τῆς Θεωρίας περὶ τῆς πρωτογόνου ἐλευθερομειξίας ἐμφανίζονται ως αὐθαιρεστα ἀποφθέγματα. Ἡ Θεωρία αὕτη ἔχει βεβαίως κλονισθῆ, ἀλλὰ ἐκλογίσθη δι’ ἐπιχειρημάτων σοβαρῶν καὶ ὅχι διὰ λέξεων. Δὲν ἔννοο, διατὶ νὰ ἐμφανίζεται τις ως πρωτοτύπως ἀντικρούων Θεωρίαν, τὴν

όποίαν ἄλλοι σοβαρώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον ἀντέκουσαν. Δὲν καταδέχεται δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος νὰ μημονεύσῃ τὰ σοβαρώτατα καὶ πράγματι ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ δοποῖα ἔστρεψεν δὲ *Wilhelm Wundt* κατὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς πρωτογόνου ἐλευθερομειξίας (Πρβλ. *W. Wundt, Elemente der Völkerpsychologie*, Leipzig 1912, σ. 35 π. ἐ. *Toῦ αὐτοῦ: Völkerpsychologie*, 7. Band, I. Teil, Leipzig 1917, σ. 101 κ. ἐ., 190 κ. ἐ. καὶ 385 κ. ἐ., II. Teil, σελ. 31 κ. ἐ.), ἢ ἀποσιωπᾷ τὸν *Wundt* διὰ νὰ ἐμφανίσῃ ἑαυτὸν ὡς ἀντιμετωπίζοντα πρῶτον τὴν θεωρίαν αὐτήν; Θὰ ἦτο προτιμότερον, ἐάν παρέπεμπεν δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος εἰς τὸν *Wundt* ἢ ἔστω υπλῶς εἰς τὸν *Engels* (*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, Berlin 1928, σ. 12 κ. ἐ.) καὶ ἐὰν ἐσέβετο τοὺς ἀναγνώστας περισσότερον καὶ δὲν ἔγραψε τρόπους, ως αἱ ἀκόλουθοι:

«Ἐγὼ λοιπὸν θεωρῶ τὴν διδασκαλίαν ὅτι οἱ ἀνθρώποι ἔζονται ἀρχὰς εἰς ισοβίους (μονογάμους ἢ πολυγύνεις) οἰκογενείας, ἀδιαφοροντας ἐάν διοῦν ἀποτελούσας μίαν κοινότητα ἢ κατ' ἄγριον τρόπον χωριστὰς καὶ τὴν διδασκαλίαν ὅτι ἔζων εἰς ἀπολύτως ἐλευθέρας ἐρωτικὰς σχέσεις, ως ἀβασίμους καὶ ἀκόμη καὶ ως φαντασικάς. Βάσιν ἔχει μόνον ἡ ὑπόθεσίς μου ὅτι ἔζων εἰς παροδικὴν «σύζευξιν».

Εἰς τὴν σελίδα 29 προσφέρει δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἄλλους πολλοὺς μαργαρίτας. Παραθέτω ἓνα ἔξι αὐτῶν: «Ωστε ἡ μόνη δυνατὴ ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι δὲ ἀνδρας εὑρισκε τὴν γυναῖκα μεταξὺ ἄλλων ἀνθρώπων, τοῦτο δὲ σημαίνει πάλιν ἀναγκαίως πλησίον του».

Εἰς τὴν σελίδα 33 γράφει δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος: «Ἐγὼ δὲ ἀπεναντίας καθώρισα ὅτι ἡ ἀρχικὴ πιθανὴ παροδικὴ σύζευξις πρέπει νὰ ὑφίστατο μὲ αἴμομειξίαν». Καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν φράσιν αὐτὴν ἔχω ὑποχρέωσιν νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ἐτόνισα καὶ ἀνωτέρω. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔμφανίζεται δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος «καθορίζων» ὅσα ἄλλοι πρὸς αὐτοῦ—καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει πραγματικῆς ἐρεύνης—εἶχον πιστοποιήσει. Ἀρκοῦμαι ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς αἴμομειξίας νὰ παραπέμψω εἰς τὸν *Engels*, δὲ ὅποιος—βασιζόμενος ἄλλως τε πλήρως ἐπὶ τοῦ *Morgan*—διδάσκει, ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῷ πλαισίῳ

τοῦ διαδικοῦ γάμου ἀναπτυχθεῖσα σταθερὴ μορφὴ οἰκογενείας ὑπῆρχεν ἡ μορφὴ ἐκείνη τῆς διαιμονος οἰκογενείας, ἵσ αἱ γαιτήλιοι διαδεικνύειναι κατὰ γενεὰς διηρημέναι, μορφὴ βασιζομένη ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς αἵμομειξίας καὶ ὑφ' ἣν ἀπεκλείοντο τῆς ἀσκήσεως συζυγικῶν δικαιωμάτων μόνον οἵεις διαφόρους γενεὰς ἀνίκοντες. Ἡ ἀπαγόρευσις τῶν συζυγικῶν σχέσεων μεταξὺ ἀδελφῶν ἔγενετο, κατὰ τὸν *Engels*, κατὰ τὸ ἐπόμενον στάδιον τῆς ἔξελιξεως, στάδιον χαρακτηριζόμενον διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς λεγομένης οἰκογενείας τῶν «πουνάκων». (Πρβλ. *Engels*, Der Ursprung der Familie κτλ., Berlin 1928, σ. 17 κ. ἕ.).

Εἰςτιν σελίδα 36 ἐμφανίζει ὁ Ἐλευθερόπουλος τὸν *Hobbes* καὶ τὸν *Rousseau* «ἀγνοοῦντας τὰ ἴστορικὰ ἀντικείμενα τοῦ κοινωνικοῦ βίου». Τονίζω καὶ πάλιν, ὅτι ὅσα λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος περὶ τῶν μεγάλων φιλοσόφων εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ σύστημα ἐσφαλμένα. «Οταν δὲ *Hobbes* καὶ μετὰ ταῦτα δὲ *Rousseau* συνέλαβον καὶ ἀνέπτυξαν τὰς θεωρίας των, δὲν «ἡγνόησαν» — ὅπως κολακεύεται νὰ διακηρύσσῃ ὁ Ἐλευθερόπουλος, — «ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι μόνον μία μεταγενεστέρα μορφὴ τοῦ ὀργανωμένου βίου ἐν κοινῷ (sic!) τῶν ἀνθρώπων» (σ. 36), ἀλλά, συμφώνως πρὸς τὴν φρασεολογίαν καὶ νοοτροπίαν τῆς ἐποχῆς, δὲν διέκρινον μεταξὺ ὀργανωμένης κοινωνίας καὶ πολιτείας, δηλαδὴ ἐχρησιμοποίουν ἀπλῶς τὸν ὅρον «πολιτεία» ὑπὸ ἔννοιαν εὑρυτέραν ἐκείνης, ὑφ' ἣν χρησιμοποιεῖται οὗτος σήμερον.

Μετὰ τοὺς *Hobbes* καὶ *Rousseau* παραλαμβάνει ὁ Ἐλευθερόπουλος «ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦ», δηλαδὴ χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τὰ ὄντα ματα ἐκείνων, καθ' ὃν ἐπιτίθεται (χωρὶς νὰ ἀτενίζῃ τούτους κατὰ πρόσωπον), ὅλους, ὅσοι προσεπάθησαν νὰ ἀποδώσουν τὴν κοινωνικότητα εἰς ὀρισμένα ἐλατήρια, ψυχικά, πνευματικά κτλ. Ὁ Ἐλευθερόπουλος νομίζει, ὅτι ἀναπτύσσει τὰς θεωρίας των καὶ ὅτι ἀντικρούει ταῦτας. Πράγματι οὔτε τὰς θεωρίας των ἀναπτύσσει, οὔτε κατ' ἀκολουθίαν ἀντικρούει ταῦτας. Εἰς τὰς ἀποκρονομένας θεωρίας θὰ περιλαμβάνεται ἵσως καὶ ἡ θεωρία τοῦ *Kant*, διότι καὶ αὐτὸς εἰς περίφημόν τινα παράγραφον τοῦ ἔργου του «Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht» ἀνάγει

τὴν κοινωνίαν εἰς ώρισμένην τάσιν κοινωνικότητος. "Ωστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συλλαμβάνει ὁ Ἐλευθερόπουλος καὶ τὸν *Kant* περιπίπτοντα εἰς «λογικὸν σφάλμα» !!

"Ιδιαιτέρως ἀναφέρει ὁ Ἐλευθερόπουλος καὶ «καταπολεμεῖ» τὴν θεωρίαν τοῦ *Freud*. Ποταν δῆμως θεωρίαν του; "Ο Ἐλευθερόπουλος γράφει κατὰ λέξιν: «Ἐγταῦθα ἀναφέρω ἴδιαιτέρως καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ *Freud*, ὅτι ἡ κοινωνία παρήχθη ἐκ τῆς δρμῆς πρὸς συνουσίαν» (σ. 41). "Οτρείλω καὶ πάλιν νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁ Ἐλευθερόπουλος γράφει πράγματα ἀνακριβῆ. Οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ εἶπεν ὁ *Freud*, ὅτι ὁ κοινωνία παρήχθη ἐκ τῆς δρμῆς πρὸς συνουσίαν. "Ο Ἐλευθερόπουλος ἀγνοεῖ α) ὅτι ὁ *Freud* θεωρεῖ — καὶ τοῦτο τονίζει οὕτος δημόσιος — τὴν ἔννοιαν «Sexualtrieb» εὑρυτέραν τῆς ἔννοίας τῆς δρμῆς πρὸς συνουσίαν (Πρβλ. προχείρως: *Sigm. Freud, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Leipzig, Wien und Zürich, 4 Aufl., 1922, σ. 314 κ. ἕ.), β) ὅτι ὁ *Freud* ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξίαν ὅχι μόνον τῶν «Sexualtriebe», ἀλλὰ καὶ τῶν «Ichtriebe», τῶν τελευταίων τούτων μάλιστα ἔξυψούντων ἀκριβῶς τὸν ἀνθρωπὸν ὑπεράνω τοῦ «εἴδους» (*Freud* op. cit., σ. 368 κ. ἕ.), τέλος δὲ γ) ὅτι αὗτὸς οὕτος ὁ «Sexualtrieb», κατὰ τὸν *Freud*, καθίσταται παράγων «κοινωνικὸς» μόνον ἐφ' ὅσον ὁ σκοπός του (der «Sexualzweck», ἔστω λοιπὸν αὗτῇ αὕτῃ ἡ δρμὴ πρὸς συνουσίαν) ἀντικαθίσταται διὰ «σκοποῦ κοινωνικοῦ» («Sozialzweck»), τῆς ἀντικαταστάσεως αὗτῆς τῶν σκοπῶν συντελουμένης διὰ τῆς λεγομένης «Sublimmierung» (Πρβλ. *Freud*, op. cit., σελ. 362). Αὕτῃ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ *Freud*, ὡς τοιαύτῃ δὲ δὲν ἀντικρούεται διὰ τῶν ὅσων λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος, παραπέμπων ἀπλῶς εἰς ώρισμένα ζῶα, εἰς τὰ δποῖα ἡ δρμὴ πρὸς συνουσίαν δὲν ὀθεῖ πρὸς κοινωνίαν (Πρβλ. σ. 41). "Οταν δημιλῆ ὁ *Freud* περὶ τῆς ἐσωτερικῆς (ἐρωτικῆς) κλίσεως, ἡ δποία ὀθεῖ τὸν μαθητήν πρὸς τὸν διδάσκαλον (κλίσεως, ἡ δποία μάλιστα εἶναι συνήθως ἀσυνείδητος), δὲν ἔννοεῖ, ὅτι ὁ μαθητὴς ζητεῖ νὰ συνουσιασθῇ μὲ τὸν διδάσκαλον! Αὕτᾳ εἶναι, κατὰ τὸν *Freud* καὶ τοὺς γνωρίζοντας ἔστω καὶ ἐλάχιστα τὴν διδασκαλίαν του, στοιχειώδῃ! "Ο *Freud* λέγει δημόσιος ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπέμονοῦ χρησιμοποιούμενον

ἀνωτέρῳ παράδειγμα, ὅτι εἰς τὴν σχέσιν ταύτην μαθητοῦ καὶ διδασκάλου, ἀρρενος πελάτου καὶ Ἰατροῦ ἐκτοπίζεται ἡ φανερὰ ὅμοφιλοφιλία (δηλαδὴ ὁ σκοπὸς τῆς συνουσίας ὡς παρὰ φύσιν ἀσελγείας) ὑπὸ ἄλλων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν κλίσεων κοὶ ὅρμῶν (Προβλ. *Freud* op. cit., σ. 470).

Εἰς τὴν σελίδα 42 ὑπάρχει ἡ ἔξῆς ὑποσημείωσις τοῦ Ἐλευθεροπούλου: «Ο *Stammler*, Wirtschaft und Recht σελ. 109 δὲν θέλει νὰ διομάσῃ τὸν κοινωνικὸν βίον ἀναγκαῖον, ὅπως οὔτε τὴν ἐπιστήμην κτλ. ἄλλὰ σφάλλει: ἀπεναντίας τόσον ἡ ἐπιστήμη, ὃσον καὶ δικαίωμας βίος ἦσαν ἀναγκαῖα, διότι ἤσαν καὶ εἶναι ἐκφάνσεις τοῦ πνεύματος τοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου ἀνθρώπου». Ἡ φράσις αὐτῇ εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντικρούει καὶ ἐπιχειρηματολογεῖ δ. Ἐλευθερόπουλος. Καὶ ἐν πρώτοις δὲν λέγει οὗτος, ποίαν ἔκδοσιν τοῦ μνημονευομένου ἔργου τοῦ *Rudolf Stammler* ἔχει ὑπ' ὄψιν του. Εἰς τὴν σελίδα 109 τῆς τρίτης ἐκδόσεως, τὴν ὅποιαν ἔχω πρόχειρον, δὲν εὑρίσκω τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐλευθεροπούλου λεγόμενα. «Αλλ' ἂς ὑποχωρήσω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ο Ἐλευθερόπουλος θὰ ἔννοιῇ τὰ εἰς τὰς σελίδας 103, 104 καὶ 105 ὑπὸ τοῦ *Stammler* ἀναπτυσσόμενα (Προβλ. *Stammler*, Wirtschaft und Recht, Leipzig 1914, σ. 193 κ. ἔ.)» Τί λέγει δημως ὁ *Stammler* εἰς τὰς σελίδας ταύτας; Ο Ἐλευθερόπουλος δὲν ἀνέγνωσεν ἥ, ἐὰν ἀνέγνωσε, δὲν ἔνόησεν ὃσα γράφει δ. *Stammler*. Καὶ ἐν πρώτοις δ. Γερμανὸς νομομαθὴς καὶ φιλόσοφος ὅχι μόνον δὲν λέγει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἄλλὰ λέγει ὅητῶς τὸ ἀντίθετον. Ο *Stammler* γράφει κατὰ λέξιν: «Υπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι λοιπὸν ἥ τάσις πρὸς αὐτοιελῆ κοινωνικὴν ἐπιστήμην, παραπλεύρως εἰς τὴν περὶ τὴν φύσιν στρεφομένην ἐπιστήμην, ἀναγκαία» (*Stammler* op. cit., σ. 105 κ. ἔ.). «Αμέσως κατωτέρῳ ἐπεξηγεῖ δ. *Stammler*, τὶ εἰδικῶς σημαίνει ἥ «ἀναγκαιότης» αὕτη καὶ, συμφώνως πρὸς διόκλητον τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα, λέγει ἀπλῶς, ὅτι ἥ ἀναγκαιότης αὕτη δὲν εἶναι «ἀπόλυτος». Αὕτα διαφέρουν οὖσιωδῶς ἔκεινων, τὰ ὅποια ἀποδίδει εἰς τὸν *Stammler* δ. Ἐλευθερόπουλος. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἀποδίδει δ. Ἐλευθερόπουλος εἰς τὸν

Stammel τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, τὸ δποῖον λέγει ἡ ἀνωτέρω κατὰ λέξιν μνημονευθεῖσα φράσις τοῦ Γερμανοῦ ἔρευνητοῦ.

Τὰ ἀπὸ τῆς σελίδος 42 καὶ πέραν ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τοῦ Ἐλευθεροπούλου ἐν σχέσει πρὸς τὴν «ὑφίην τῆς πρωτογόνου κοινωνίας» στεροῦνται καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιστημονικότητος καὶ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διατυπωμένη ὑπὸ μαθητοῦ Γυμνασίου, θὰ ὠδήγηι ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀπόρριψίν του. Ὁ Ἐλευθερόπονλος γράφει: «διότι ἀπαγόρευσις ἔξωθεν ἐπιβαλλομένη, ἐπομέρως πιγμέζουσά ἐκ τῶν ἐνδον τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου...». Τὶ σημαίνει ἡ φράσις αὐτῇ; Τὸ «ἔξωθεν» ἐπεξηγεῖται διὰ τοῦ «ἔνδον»; Ἡς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ σχολιάσω τὸ σφάλμα τοῦτο.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Ἐλευθερόπονλος, εἶναι καὶ τοῦτο: Θέλων νὰ ἀποδεῖξῃ, ὅτι ἡ πρωτόγονος κοινωνία ἦτο ὡς ὁργάνωσις ἀριστοκρατικὴ καὶ μοναρχικὴ κατάστασις, ἀρκεῖται εἰς τὸ ἔξῆς ἐπιχείρημα: «Ο καθορισμὸς ἡτῆς πρωτογόνου κοινωνίας ὡς δημοκρατικοῦ καθεστῶτος ἔχει ὡς βάσιν τὴν ἐσφαλμένην γνώμην ὅτι ἀρχικῶς ἐπεκράτει ἐλευθερομειξία, παραβλέπει δὲ τοῦτο ὅτι καὶ ἀν ἀκόμη ἐπεκράτει ἐλευθερομειξία, μᾶλλα ταῦτα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε δημοκρατικὸν καθεστώς, διότι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἐκ φύσεως ἀνόμοιοι καὶ ἀνισοί» (σ. 46 κ. ἐ.). Καὶ ἀμέσως κατωτέρῳ τονίζει ὁ Ἐλευθερόπονλος, ὅτι πρὸν ἡ ἴσχυρισθῆ τις, ὅτι οἱ πρωτόγονοι ἔζων ὑπὸ δημοκρατικὸν καθεστώς, ἐπρεπε νὰ ἀποδειχθῆ πρῶτον, ὅτι οἱ πρῶτοι φυσικοὶ ἀνθρώποι ἥσαν καλλίτεροι ἀπὸ τὸν γορύλα (σ. 47). Τὶ σημαίνουν ὅλα αὐτά; Ὁμολογῶ, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνακαλύψω λογικὴν συνοχὴν εἰς τὰ διὰ τῶν ἀνωτέρω φράσεων διατυπούμενα.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ «θεμελιώδους» κοινωνιολογικοῦ ἔργου τοῦ Ἐλευθεροπούλου φέρει τὸν τίτλον «Ἐξέλιξις τῶν διαφόρων ὕφεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου».

Εἰς τὴν σελίδα 53 γράφει ὁ Ἐλευθερόπονλος: «Τὸ ἔθνος εἶναι κατ' ἀρχὰς ἄλλα καὶ μετὰ ταῦτα, κυρίως μόνον πνευματικὴ ἐνότης,

δηλαδὴ δὲν εἶναι μία μορφὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ ἔνεκα τούτου δὲν μ' ἔνδιαφέρει ἐνταῦθα». Ἡ φράσις αὗτη ἀντιράσκει πρὸς ὅσα «διδάσκει» ὁ Ἐλευθερόπουλος εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ «ἔργου» τοῦ. Συγκεκριμένως εἰς τὴν ἀνωτέρῳ μνημονευομένῃν ὑποσημείωσιν τῆς σελίδος 42, εἰς ᾧν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ *Stammleter*, λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος κατὰ λέξιν, ότι «τόσον ἡ ἐπιστήμη, ὃσον καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος ἡπαγγέλκαται, διότι ἡσαν καὶ εἶναι ἐκφάνσεις τοῦ πνεύματος τοῦ ἔμπειρηκῶς δεδομένου ἀνθρώπου». Ἡδη ἐμφανίζεται λέγων, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν εἶναι μορφὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, διότι ἀποτελεῖ πνευματικὴν ἐνότητα, δηλαδὴ προϊὸν καὶ ἐκφανσιν τοῦ πνεύματος.¹ Ἡ ἀντίφασις, εἰς ᾧν περιπίπτει ὁ Ἐλευθερόπουλος, ὀφείλεται ἀπλούστατα εἰς τὸ ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατυπώσῃ σαφῶς τὰς ίδεις του. Ἀς μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸν βοηθήσω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ὁ Ἐλευθερόπουλος θέλει ἀπλῶς νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ ἔθνος, ἀντιθέτως π. χ. πρὸς τὸ γένος, τὴν φυλὴν κτλ., δρᾶται ὑπὸ στοιχείων ὥχι φυσικῶν, ἄλλα πνευματικῶν, δηλαδὴ τὰ κοιτήδια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δποίων συλλαμβάνεται λογικῶς, δὲν ἀνάγονται εἰς τὴν σφαῖραν φυσικῶν ίδιοτήτων (ὅπως εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ αἵματος κτλ.), ἄλλα πνευματικῶν ίδιοτήτων. Αὐτὰ θέλει, ἄλλα δὲν δύναται νὰ μᾶς εἴπῃ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντων τῶν πραγμάτων, ἐρωτᾶται: ποῦ βασίζει ὁ Ἐλλην «κοινωνιολόγος» τὸν ισχυρισμὸν του, ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐνότης δὲν ἀποτελεῖ μορφὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου; Δὲν συνδέει καὶ τὸ ἔθνος ὀρισμένους ἀνθρώπους πρὸς ἄλλήλους; Διατί ὁ Ἐλευθερόπουλος — ἀφ' οὗ δύνομάζει τὴν «πολιτείαν» μορφὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου — ἀρνεῖται τὴν δύναμίαν αὐτὴν εἰς τὸ ἔθνος;

Εἰς τὴν σελίδα 55 γράφει ὁ Ἐλευθερόπουλος «Ἡ ὀργάνωσις τοῦ κοινωνικοῦ γένους . . . βασίζεται ἐπὶ τῆς προσωπικῆς σχέσεως τῶν ἀτόμων . . . , ἡ ὀργάνωσις δὲ τῆς πολιτείας . . . βασίζεται ἐπὶ τῆς σχέσεως ἐνὸς ἕκαστου τῶν ἀνθρώπων πρὸς τινα γόραν». Δὲν θὰ ἔξετάσω τὴν ὀρθότητα τῆς διακρίσεως ταύτης. «Ο, τί ἔνδιαφέρει ἐνταῦθα, εἶναι τοῦτο: ὁ Ἐλευθερόπουλος ἐμφανίζει ἐαυτὸν ὡς πρωτοτύπως ἐπιχειροῦντα τὴν ἀνωτέρῳ διάκρισιν, ἐν ὃι αὗτῃ εἴχεν ἐπιχειρηθῆ προηγουμένως — ὑφ' ᾧν ἀκριβῶς μορφὴν ἐμφανίζει ταύτην ὁ Ἐλευ-

θερόπουλος—ύπὸ τοῦ *Friedrich Engels*. (Πρόβλ. σχετικῶς: *Engels*, op. cit., σ. 178).

Εἰς τὴν σελίδα 58 ὑπάρχει ὑποσημείωσις, εἰς τὴν δποίαν ὅμολογεῖ δὲ Ἐλευθερόπουλος, ὅτι τὰς «εἰδικὰς πληροφορίας περὶ τῆς δργανώσεως τῶν γερμανικῶν φυλῶν» παρέλαβεν ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ *H. Fehr*, *Deutsche Rechtsgechichte*. Ὁφείλω νὰ πληροφορήσω τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ *Fehr* (τὸ δποῖον ὃς διδακτικὸν σύγγραμμα εἶναι ἀναντιρρήτως ἀριστον) περιέχει μόνον γενικὰς καὶ δχι εἰδικὰς πληροφορίας, διότι εἶναι συνοπτικώτατον καὶ προώρισμένον ἀπλῶς διὰ τοὺς φροτιγτάς. Ἐὰν τὰς «εἰδικὰς» πληροφορίας του παρέλαβεν δὲ Ἐλευθερόπουλος, ὡς λέγει, ἀπὸ τὸν *Fehr*, τότε ἀγνοεῖ ἀπλούστατα τὴν δργάνωσιν τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἀλλ' ὅτι ἔτι περιεργότερον, εἶναι τοῦτο: δὲ Ἐλευθερόπουλος, μὲν καὶ ὅμολογεῖ ἔντος, ὅτι τὰς πληροφορίας του παρέλαβεν ἀπὸ τὸν *Fehr*, ζητεῖ εἰς τὴν αὐτὴν ὑποσημείωσιν, ἵν ἐμινημόνευσα ἀνωτέρῳ, νὰ διορθώσῃ τοῦτον καὶ λέγει, ὅτι δὲ *Fehr* «σιράλλει». Ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τίνων πληροφοριῶν διορθώνει δὲ Ἐλευθερόπουλος ἐκεῖνον, ἀπὸ τοῦ δποίου παρέλαβε τὰς μόνας γνωστὰς εἰς αὐτὸν «εἰδικὰς» πληροφορίας;

Εἰς τὰς σελίδας 63 κ. ἐ διμιλεῖ δὲ Ἐλευθερόπουλος περὶ τοῦ μητρικοῦ δικαίου καὶ ἐν γένει περὶ τῆς μητριαρχίας. Ὁ συγγραφεὺς δὲν γνωρίζει ὡς πρὸς τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ πρόβλημα εἰς μὴ μόνον ὕσα ἐγνώριζεν, ὅταν ἔξεδόθη ἢ πρώτη ἐκδοσίς τῆς «κοινωνιολογίας» του. Ἡ μᾶλλον: δὲν γνωρίζει καλῶς οὔτε ἐκεῖνα, τὰ δποῖα ἥσαν γνωστὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ «ἔργου» του. Ἐὰν ἔστω καὶ τὸν *Bachofen* μόνον ἐγνώριζε καλῶς, θὰ προέβαινεν εἰς σοβαρωτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν θεωριῶν τούτου. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ: δὲ ἀσχολούμενος σήμερον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς μητριαρχίας, δψείλει νὰ λάβῃ ὑπὸ δψιν του (εἴτε διὰ νὰ ἀσπασθῇ, εἴτε διὰ νὰ ἀντικρούσῃ ταῦτα) τὰ νεώτερα πορίσματα τῶν περὶ τὸ πρόβλημα τῆς μητριαρχίας στρεφομένων ἐρευνῶν. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων συνδέονται πρὸς τὰ ὀνόματα μεγάλων καὶ σοφῶν ἐρευνητῶν καὶ δὴ δχι μόνον κοινωνιολόγων, ὡς δὲ *Franz Oppenheimer*, ἄλλὰ καὶ ἀντιπροσώπων τῆς εἰδικῆς ἐκείνης ἐπιστήμης, ἣ δποία ὀνομάζεται ἐθνολογία. Αἱ προϋποθέσεις, ὑφὲ μὲς ἐγνώρισεν ἢ

άνθρωπότης τὴν μητριαρχίαν ἔχοντας ίδιαντες έρευνης εἰς τὴν λεγομένην σχολὴν τῶν «καθολικῶν» ἔθνολόγων τῆς Βιέννης. Ἡ σχολὴ αὕτη, τῆς δοκίας πρόδρομοι ήσαν οἱ *Frobenius*, *Graebner* καὶ *Ankermann*, κύριοι δὲ ἀντιρόσωποι εἰναὶ οἱ *W. Schmidt* καὶ *Koppers* (Πρόβλ. σχετικῶς: *W. Schmidt* und *W. Koppers*, *Gesellschaft und Wirtschaft der Völker*, Regensburg, σ. 70 κ. ἐ., ίδιᾳ δὲ 256 κ. ἐ. καὶ 539 κ. ἐ.) καὶ τῆς δοκίας τὴν διδασκαλίαν ἐμφανίζεται τελευταίως ἐν πολλοῖς υἱοθετῶν καὶ συμπληρών δικαιονιολόγος *Franz Oppenheimer*. (Πρόβλ. *System der Soziologie*, 4. Band, 1. Abteilung, Jena 1929, σ. 3 κ. ἐ., 234 κ. ἐ.), παρέδωκεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τὴν περίφημον θεωρίαν περὶ τῶν κύκλων πρωτογόνου πολιτισμοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἡ ἀνθρωπότης δὲν διῆλθεν ἀναγκαίως ὠρισμένα καὶ ἀπανταχοῦ ὅμοιοι μόρφως ἐκδεδηλωμένα στάδια ἔξελίξεως. Ἡ προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητος ὠρμήθη ἐκ τριῶν διαφόρων πρὸς ἄλλήλους κύκλων πολιτισμοῦ, κύκλων, τῶν δοκίων οἵ χαρακτῆρες ἀπετέλεσαν ὠρμητήρια καὶ ὅχι διαδοχικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην φυσικὴν ἀναπτυχθείσας βαθμίδας ἔξελίξεως. Ἐὰν πιστοποιηται ὅμοιομορφία τις «προϊστορικῆς» ἔξελίξεως εἰς διαφόρους λαούς, τοῦτο — κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτὴν θεωρίαν — ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὸ δοκίμιον πάντες οἱ λαοὶ ὠρμήθησαν ἐκ τῆς αὐτῆς βάσεως, ἀλλ' εἰς τὸ δοκίμιον μεγάλαι μεταναστεύσεις μετεβίβασαν πολλὰ τῶν χαρακτηριζόντων ἕκαστον τῶν κύκλων πολιτισμοῦ στοιχείων καὶ εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἄλλους κύκλους λαούς. Οἱ τρεῖς κύκλοι πρωτογόνου πολιτισμοῦ εἶναι οἱ τῶν κυνηγῶν (ἐννοεῖται πάντως: τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν, διότι οἱ «κατώτεροι» κυνηγοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιολιθικὴν ἐποχήν), τῶν γεωργῶν καὶ τῶν κτηνοτρόφων. Ὁ κύκλος τῶν κυνηγῶν χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ ἔξωγάμου πατρικοῦ δικαίου, δ τῶν γεωργῶν ὑπὸ τοῦ ἔξωγάμου μητρικοῦ δικαίου, ἐν ᾧ τέλος δ τῶν κτηνοτρόφων ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν μεγάλην οἰκογένειαν πατρικοῦ δικαίου, τὴν πατριάν. Ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν κύκλων τούτων προκύπτουν οἱ ἔξις τρεῖς δευτερογενεῖς κύκλοι: δ τοτεμιστικὸς μητριαρχικός, δ ἐλεύθερος μητριαρχικός καὶ δ ἐλεύθερος πατριαρχικός. Τὸ μητρικὸν δίκαιον ἐμφανίζεται κατὰ ταῦτα χαρακτηρίζον πρωτογενῶς μόνον τὸν κύκλον

τῶν γεωργῶν, ὅπου κύριος παράγων τῆς ἐργασίας ἦτο ἡ γυνὴ καὶ ὅπου ἔξι ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ὑπεροχήν της ἀνεπιύχθησαν κατὰ πρῶτον καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σπουδαιοτάτην ἀποστολὴν ἐκπληρώσαντες ἀνδρικοὶ σύνδεσμοι. "Οπου ἀπαντᾶ, ἔξω τοῦ ἀρχεγόνου κύκλου τῶν γεωργῶν (τῶν κατωτέρων γεωργῶν), μητρικὸν δίκαιον, ἔκεῖ ἡ προέλευσίς του εἶναι ἔξωγενῆς.

Διὰ τῆς νεωτέρας ταύτης θεωρίας, ἡ ὅποια βασίζεται ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπὶ πραγματικῆς, σοβαρᾶς καὶ λεπτομεροῦς χρησιμοποιήσεως τῶν προϊστορικῶν καὶ ἔθνοιογικῶν δεδομένων, τὸ πρόβλημα τῆς μητριαρχίας προσέλαβε νέαν ὅλως μορφήν, μορφήν, τὴν ὅποιαν δὲ Ἐλευθερόπουλος ἀγνοεῖ πλήρως. Ὁ "Ἐλλην «κοινωνιολόγος» σκιαμαχεῖ ἀπλῶς; διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων του, διότι στρέφεται κατ' ἀντιπάλων, τοὺς ὅποιους «κατασκευάζει» δὲ ἕδιος ἐπίτηδες ἀσθενεῖς. Ὁ Ἐλευθερόπουλος θὰ ἔπρεπεν, ὅχι μόνον τοὺς παλαιοτέρους ἐρευνητὰς νὰ ἀντιμετωπίσῃ σοβαρῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσματα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν νὰ λάβῃ ὑπὸ ὄψιν του καὶ νὰ μὴν ἀρκῆται εἰς τὸ νὰ καταπολεμῇ τὴν ὑπόθεσιν τῆς μητριαρχίας, συνδυάζονταν ταύτην πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερομιξίας. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς — καὶ ἀν ἀκόμη παραδεχθῶμεν, ὅτι εἶχε σημασίαν διὰ τὸν *Bachofen* — δὲν ἔχει πάντως διὰ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς, οἱ ὅποιοι βασίζουν τὴν περὶ μητριαρχίας θεωρίαν ἐπὶ ἐπιχειρημάτων ἀγνοουμένων ὑπὸ τοῦ Ἐλευθεροπούλου.

Εἰς τὴν σελίδα 67 γράφει ὁ Ἐλευθερόπουλος: «Νὰ μὴ νομίσῃ τις ὅτι, λέγων ἐγὼ ταῦτα, παραβλέπω τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὅποιαν ἀπολαύει δῆθεν ἡ γυναῖκα εἰς τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς καὶ τοὺς τυχοδιώκτας ἵππότας ἢ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας κ.ἄ.: αὐτὴ ἡ δῆθεν ἐκτίμησις, δὲ δῆθεν σεβασμός, δὲν ἔστημαινεν ὅτι ἡ γυνὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀτομον ἢ ὡς κοινωνικὸν στρῶμα ἵση πρὸς τὸν ἀνδρα, ἀλλ' ἡτο μόνον ἐν μέρει μὲν ἐκδήλωσις τῆς προθυμίας τοῦ "Ἄρεως πρὸς θυσίαν ἀπέναντι τῆς Ἀφροδίτης ζητοῦντος τὴν εὔνοιάν της, ἐν μέρει δέ, ὅπως π. χ. εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, συνέπεια θεσμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ βίου». Αὐτὸς εἶναι ὁ πρωτοφανῆς τρόπος, καθ' ὃν ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Ἐλευθερόπουλος: Καὶ ἐν πρώτοις γράφει ὁ "Ἐλλην «κοινωνιολόγος», ὅτι «δὲν παραβλέπει τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὅποιαν ἀπολαύει

δῆθει ἡ γυναικα». Ὁρωτᾶται ὅμως: ἐὰν πρόκειται πράγματι περὶ «δῆθεν ἔκτιμήσεως», πῶς λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος, ὅτι δὲν τὴν παραβλέπει καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἀναγνωρίζει; — Ἀμέσως μετὰ ταῦτα λέγει ὁ Ἐλευθερόπουλος: «αὐτῇ ἡ δῆθεν ἔκτιμησις, ὁ δῆθεν σεβασμός... ἦτο μόνον ἐν μέρει μέν..., ἐν μέρει δέ, ὅπως π. χ. εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, συνέπεια θεσμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ βίου». Δὲν ἔννοω πράγματι τὶ θέλει νὰ μᾶς εἴπῃ ὁ συγγραφεύς! Τὸ δὲν ἡ περὶ ᾧς ὁ λόγος ἔκτιμησις ἦτο «συνέπεια θεσμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ βίου» σημαίνει ἄρα γε, ὅτι δὲν ἦτο «πραγματική» ἔκτιμησις, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς «δῆθεν ἔκτιμησις»; Ὁμολογῶ, ὅτι δὲν εὑρίσκω λογικὴν συνοχὴν εἰς τὰς σκέψεις αὐτάς!

Εἰς τὴν σελίδα 69, ἐνῷ ἀρνεῖται προηγουμένως τὴν γυναικοχρατίαν, γράφει ὁ Ἐλευθερόπουλος: «Ἄλλως τε δὲν θέλω νὰ ἀρνηθῶ ὅτι κατὰ τόπους ἔξαιρετικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξειλίχθῃ ἡ γυναικοχρατία, ἀλλὰ πάντως καὶ πάλιν μᾶλλον κατ' ἵδεαν, ἢ πραγματικῶς καὶ μᾶλλον ἵσως ἐκ θρησκευτικῶν λόγων (ἐκ δαιμονοπιστίας) ἢ ἐκ λόγων ἴσχύος καὶ ὑπεροχῆς». Τὶ σημαίνουν αὗτά; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξειλίχθῃ ἡ γυναικοχρατία μᾶλλον «κατ' ἵδεαν» καὶ δχι εἰς τὴν πραγματικότητα;

Ἀπό τῆς σελίδος 70 καὶ πέραν ἀντικρούει ὁ Ἐλευθερόπουλος τὴν θεωρίαν περὶ πρωτογόνου κομμουνισμοῦ, δηλαδὴ ἐλλείψεως κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ. Δὲν θὰ ἔξετάσω ἐνταῦθα, ἐὰν ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἢ δὲν εἶναι ὁρθή. «Οτι ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα εἶναι τοῦτο: ὅτι ὁ Ἐλευθερόπουλος καὶ πάλιν σκιαμαχεῖ, δηλαδὴ καταπολεμεῖ ἀνδρείκελλα ἀντιπάλων, τὰ δποῖα κακοτέχνως κατεσκεύασεν ὁ ἴδιος. Ὁ Ἐλευθερόπουλος ἀγνοεῖ τὰς ἐρεύνας, αἱ δποῖαι ἐστράφησαν περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ πρωτογόνου κομμουνισμοῦ. Καὶ ἀγνοεῖ τόσον ἐκείνας, αἱ δποῖαι συνδέονται πρὸς τὰ δνόματα παλαιῶν ἐρευνητῶν, ώς οἱ *E. de Laveleye, C. Hanssen, W. Roscher* καὶ *Krapotkin*, ὃσον καὶ ἐκείνας, αἱ δποῖαι συνδέονται πρὸς τὴν νεωτέραν ἐθνολογίαν, ἵδια δὲ πρὸς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα δνόματα τῶν *Schmidt* καὶ *Koppers*. Ὁ Ἐλευθερόπουλος ἀγνοεῖ, ὅτι ὑπάρχουν σήμερον ἐργασίαι σοβαραί, δι' ὧν ζητεῖται νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι αὕτη αὕτη ἡ ἀτομικὴ ἴδιοκτησία ἐπὶ κινητῶν ἀντικειμένων χρήσεως. Ἡτο

εἰς ώρισμένους κύκλους πρωτογόνων ἄγνωστος (Πρβλ. σχετικῶς : *Julius Lips*, Die Anfänge des Rechts an Grund und Boden bei den Naturvölkern und der Begriff der Erntevölker, ἐν «Festschrift Publication d'Hommage offerte au P. W. Schmidt», Wien 1928, σ. 485 κ. ἑ.). Αὐτὰ δημοσίες δὲν ενδιαφέρουν τὸν Ἐλευθερόπουλον!

Εἰς τὴν σελίδα 74 γράφει δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος : «Ἐκ τῆς ὥλης ταύτης ἔξελιξεως τῆς ἀνθρωπίνης ὥλης τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου δύο ἀφορῶν τὴν σύνθεσίν της καταφαίνεται καὶ τοῦτο, τὸ δποῖον ἔγῳ ἔξαιρω ἰδιαιτέρως, ὅτι δηλαδὴ τὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ αἱ κοινωνικαὶ τάξεις (ὅπως καὶ τὰ κοινωνικὰ κόμματα) δὲν εἶναι αἰώνιοι αἰληρονομικοὶ δεσμοὶ διὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ τμῆμα τῆς ἀνθρωπίνης ὥλης μιᾶς κοινωνίας. Ἀπεναντίας πρόκειται περὶ μιᾶς αἰώνιου κυκλοφορίας γενικῶς τῆς ὥλης τῆς κοινωνίας . . . ». Είμαί ύποχρεωμένος νὰ τονίσω, ὅτι τὰ εἰς τὰς ἀνωτέρω φράσεις τοῦ Ἐλευθεροπούλου λεγόμενα είχον ἔξαρθῇ πρὸν ἢ τὰ ἔξάρῃ οὗτος. Πρόκειται περὶ παλαιοτάτης ἀληθείας, τῆς δποίας τὴν ὀραιοτέραν διατύπωσιν εὑρίσκομεν εἰς ἔργον τοῦ *Lorenz von Stein* δημοσιευθὲν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος. Οἱ διέποντες τὴν κίνησιν καὶ ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας νόμοι, δημοσιευθῆν πολλὰς δεκαετηρίδας προτοῦ γεννηθῆ ὁ Ἐλευθερόπουλος.

Εἰς τὴν σελίδα 86. γράφει δὲ ὁ Ἐλευθερόπουλος : «Τώρα ἔξετάζω πλέον τὴν ἔξελιξιν τῶν δύο ὅψεων τῆς ὥλης τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ τῆς ὥλης κατὰ σύστασιν καὶ τῆς ὥλης κατὰ σύνθεσιν, κατὰ ὑφῆν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔξελιξιν τῶν μορφῶν τῆς κοινωνίας καὶ ἀντιστρόφως». «Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω, δτι ἡ «ἥλη κατὰ σύστασιν» καὶ ἡ «ἥλη κατὰ σύνθεσιν» δὲν διαφέρουν ἀπ' ἀλλήλων.